

NADruk VERBODEN
STICHTING SYLLABI ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

Burgemeester Oudlaan 50 - 3062 PA Rotterdam

--ooOoo--

o

SYLLABUS GESCHIEDENIS VAN HET ECONOMISCH DENKEN

DOCTORAAL I - 1984/1985

PROF.DRS. J.R. ZUIDEMA

Hoofdstuk I Inleiding

Par. 1 Drie argumenten voor de beoefening van dit vak

Waarom geschiedenis van het vak? Ik begin met een stukje recente historie. Vóór ca. 1945 was het een normale zaak dat bv. in de leerboeken denkbeelden van auteurs uit een min of meer ver verleden werden aangehaald en besproken. De historie van het vak was toen een onderdeel van bv. prijstheorie of monetaire economie.

Na 1945 is de geschiedenis iets geworden voor de liefhebber. Voor het verstaan van het doen van economen is het blijkbaar een overbodig vak geworden. Dat hangt samen met de komst van het empirisch positivisme, de sterk modelmatige benadering met statistische meetprocedures ter ondersteuning en verificatie of falsifikatie (zie Propaedeuse '83/'84 Grondslagen). Voor die wijze van werken lijkt historie overbodig. Eventueel kan ze dienen als een extra terrein waarop de methode kan worden beproefd. Met de nieuwe methoden komt een geheel nieuw veld van onderzoek open. Er valt te meten, exakte kennis te vergaren, de economie is in de ogen van vele beoefenaars een "volwassen" wetenschap geworden. Voorzover geschiedenis aandacht krijgt, is het in het kader van de toepassing van de nieuwe methode. Oude theorieën worden in modellen gegoten om verschillen te laten zien, maar zijn voor het overige niet erg interessant.

In de jaren '60 begint, gelijk op velerlei andere gebieden, bij een aantal auteurs een kentering in het denken. De aandacht wordt gevestigd op verwaarloosde problemen. Waarom schreven die oude auteurs gelijk zij schreven? Hoe ontstonden de probleemstellingen en hoe de methoden die werden beproefd? Welke verbanden waren er tussen de economiebeoefening en wat er in andere takken van intellectuele activiteiten gebeurde? Het gaat dan niet om de "history of economic analysis" maar om die van "economic thought". Voorlopers zijn Overton Taylor, D.N. Winch, L. Nabers en W. Samuels, om er een paar te noemen. Twijfels aan de sterk positivistische aanpak hebben hierbij een belangrijke rol gespeeld.

A. Lawrence Nabers betoogt (S.R. Krupp ed. "The Structure of economic Science", 1966, blz. 68 e.v.), dat een theorie een complex geheel is, een stelsel, dat bestaat uit wat hij noemt "building blocks", deeltheorieën die tezamen dat geheel vormen. Men denke aan de

prijstheorie met als building blocks o.a. de theorie van consumptiegedrag, die van producentengedrag, die van inkomensvorming, die van markten, enz. Voor die building blocks geldt, dat zij min of meer sterk een instrumenteel karakter hebben en relatief weinig van doende hebben met "a view of the Good Society". Voor een stelsel geldt dat bepaald niet. Zo'n theoretisch stelsel bevat wat wij uit een bepaald gezichtspunt weten van zoiets als de samenleving en haar werking. Er is geen andere kennis met betrekking tot de werking van de samenleving dan die welke in dergelijke stelsels is vervat. Zij zijn konstituerend voor een mensbeeld en een wereldbeeld (zie Prop. '83-'84, III, par. 9, blz. 53).

Met een theorie beschrijven wij wat wij menen te weten van bepaalde samenhangen. Naarmate het domein dat een theorie bestrijkt ruimer wordt, een breder gebied van verschijnselen uit het gezichtspunt van de theorie wordt geordend, meer van details wordt afgezien, neemt de mogelijkheid van verificatie of falsifikatie af. Of op een deelmarkt perfecte concurrentie bestaat, valt te onderzoeken. Of dat het geval is wanneer gesproken wordt in universalia als landbouwprodukten, of investeringsgoederen of arbeid, is praktisch niet na te gaan. "Landbouwprodukten" zijn een abstraktie.

Dergelijke stelsels zijn beeldvormend, zij bevatten wat wij ons denken bij een marktproces, een groeiproces, een conjunktuurproces. Zij bevatten ons oordeel over een bepaalde werking in haar algemeenheid. Een theoretisch stelsel berust op enkele richting gevende gedachten die voorwetenschappelijk zijn en de aard van de vraagstellingen en de benaderingen bepalen, het berust op Waarden en op geloof. Deze laatste zijn het die het typische van een theoretisch stelsel bepalen en via deze de aard van de deeltheorieën (zie later: Utopia). Ik citeer Nabers:

"If the content of economic thought is held in principle to be composed solely of positive statements about the regularities which underlie economic data, then the proper approach is to examine the development and clarification of the techniques or building blocks which have been used to create theoretical systems. The use to which those theoretical systems may have been put is

de enige benadering is om de bouw v technieken en theoretische stelsels te onderzoeken

largely irrelevant because the success or failure of a social policy can only be determined in terms of the analysis of social or individual values—considerations excluded from the scope of economics. It may then be argued that one of the tasks of the history of economic thought is to expunge from the literature ideas which require value judgements at some point in the argument.

A more meaningful approach would be to use the history of economic thought as a basis for understanding the evolution of economic beliefs, values, and policy and in turn how these affect economic analysis. The proper context for this task is the sociology of knowledge, or more specifically, one of the primary techniques of the sociology of knowledge—the historico-genetic method. There is no reason why economics should eschew considerations of crucial historical and social problems simply because the method is not as satisfying and the results frequently require extensive qualification. The last statement contains two value judgements: some knowledge of important issues is at least as worthwhile as relatively complete knowledge of unimportant issues; and the historical, social, and political problems which can be approached through the history of economic thought are at least as important as the exploration of the implications of a set of economic postulates.

A CRITIQUE OF CURRENT TRENDS IN THE HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Not too long after World War II Lionel Robbins remarked that the history of economic thought "has come to be regarded as a very unimportant embellishment, as inessential to the economist as a knowledge of the history of chemistry is said to be inessential to the chemist." ¹⁾ Robbins thought this development unfortunate, though he must share a large measure of the blame. Twenty years earlier he had insisted that the proper concern of economics was

¹⁾ *The Theory of Economic Policy* (London: MacMillan, 1953), p. 2.

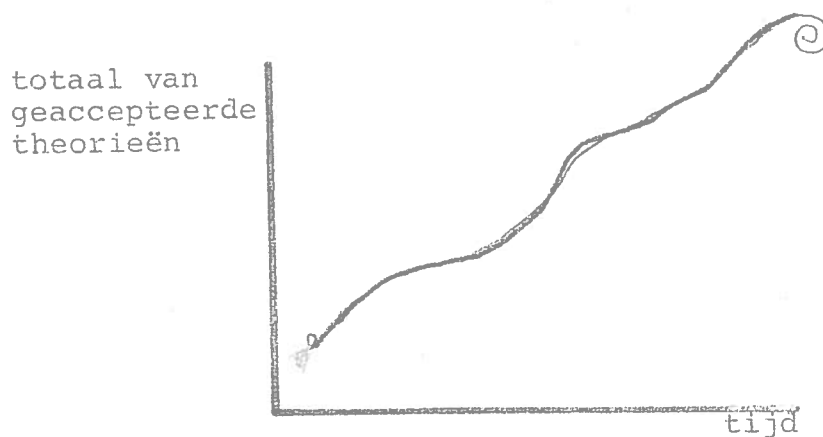
with the calculus of the constrained maximum or—in those days of relative mathematical innocence—with "that aspect of behavior which arises from the scarcity of means to achieve given ends." ¹⁾ No economist in his professional capacity was qualified to select among those ends.

The purging from economics of a concern with ends led to an increased emphasis on the logical structure abstracted from questions of morality and policy, which have been the traditional concern of Western economics. Robbins merely began the modern phase of the discussion; it has continued more or less unremittantly through a depression, a great war, a series of minor wars and crises, and what appears uncertainly as the beginning of a new age or the end of an old one. It is impossible to detect any impact these contemporary events may have had on this discussion.

B. F. Cesarano geeft een ander argument (*History of political economy*, spring 1983). Cesarano stelt als centrale vraag of er in de economische wetenschap sprake is van een kumulatieve ontwikkeling. Deze gedachte gaat terug op het logisch positivisme. In de jaren '20 ontstond de idee van het H.D.-model, ook wel de "Received View on Theories" genoemd: axioma's zijn formuleringen van wetenschappelijke wetten over regelmatigheden in verschijnselen (als dan). De begrippen in het theoretische systeem verwijzen naar die verschijnselen (korrespondentie-regels). Vooruitgang in kennis treedt op door nieuwe theorieën met een betere voorspelkracht voor meer verschijnselen te brengen onder één theorie, of door verschillende theorieën te verenigen tot een meer algemene. Wetenschap kumuleert, er is een P.S.D., een "path of scientific development".

Zie voor H.D.-model Propaedeuse syllabus '83/'84.

¹⁾ *The Nature and Significance of Economic Science*, 2nd ed. (London, MacMillan, 1935), p. 24.

De vraag is, hoe dat pad loopt. Als het zo is, dat de functie monotoon stijgend is, dat de eerste afgeleide ervan steeds > 0 is, is elke verandering of toevoeging een verbetering en kennis van vroeger irrelevant. Als die afgeleide echter soms < 0 is, gaat dat niet op. Dan dreigt verlies aan kennis door een verkeerd gekozen weg. Als dat zo is, is kennis van de historie van vroegere theorieën noodzakelijk. Cesarano verdedigt:

1. Er is niet één P.S.D. voor de wetenschap in het algemeen, alleen voor deelgebieden is daarmee te werken. Hoe zou je allerlei verschillende theorieën willen optellen tot een *sum of knowledge*?
 2. Het is zo, dat sommige deelgebieden "... display the widest and most frequent fluctuations of the time function. In such disciplines, forgotten theories may contain different constructs or illustrate relationships between constructs which may be highly suggestive for the elaboration of new theories" (blz. 70). Bovendien blijkt de vorm van de P.S.D. naar het oordeel van de onderzoekers in de tijd te veranderen. Cesarano laat zien, aan de hand van monetaire theorie, dat er soms twee benaderingen zijn die tegelijk spelen en waarbij nu eens de ene en dan de andere prevaleert. Zonder geschiedenis komt je dan niet ver.
- C. De Engelse filosoof Ryan verdedigt, dat de verschijnselen van het menselijk gedrag niet alleen maar oorzaak en gevolg, maar ook naar "meaningfulness" moeten worden bekeken, naar de bedoeling (zie Prop. '83-'84, blz. 80 onder B., zie hiervoor II, Par. 2). Dat voegt bij de sociale wetenschappen een dimensie aan de studie toe die bij de

studie van "*inert matter*" zou ontbreken. Aangezien de opvattingen over de intentie waarmede sociale samenhangen worden bestudeerd in de loop der jaren veranderen, oude intenties soms terugkeren, is in dat geval zonder een goede kennis van geschiedenis niet te werken. Opgemerkt zij, dat Ryans mening niet door een ieder wordt gedeeld. Ook zij opgemerkt, dat bij de exakte wetenschappen, die over "*inert matter*" gaan, de interesse voor de eigen geschiedenis toeneemt. Ik start mijn college op het punt van de intentie.

Par. 2 Twee belangrijke perioden

Het woord economie (van oikos = huis en nomos = regel) heeft twee betekenissen. De oudste is die van het beheer van een huishouding. Een huishouding is een groep van mensen die onder één dak leven en wier betrekkingen geregeld moeten worden. Daaronder vallen die tussen man en vrouw, ouders en kinderen, inwonende familieleden, andere inwonenden, eventueel slaven. Onder die betrekkingen vallen ook de regeling van de produktie, wat, wie doet het, hoe, wanneer, en de verdeling ervan onder de leden alsmede de ruil met andere huishoudingen. Dat is de betekenis die Aristoteles en de Scholasten aan het begrip geven.

Onderschat het belang hiervan niet. De basiseenheden van de economie zijn huishoudingen, organisaties met meer mensen met een min of meer gemeenschappelijk doel en niet losse individuen. De basiseenheden van de economie zijn komplex. Dat wordt veel vergeten. De polis of zo men wil de staat, wordt gezien als een uitgebreide oikos met de overheid als pater familias, in Duitsland nog in de 19e eeuw de Landesvater, vergelijk ook vadertje czaar en vadertje Stalin. De tweede betekenis is die van een proces van interakties tussen huishoudingen, elk met hun eigen bestuur. Dit is de betekenis, die met de Verlichting ontstaat. Daarmede zijn de twee grote formatieperioden gegeven in het denken in de Westerse samenleving, de Scholastiek van ca. 1000 tot ca. 1600 en de Verlichting in de 18e eeuw met de aanzetten daartoe in de 17e eeuw. Wie iets van de wording van het vak wil begrijpen moet hier beginnen.

De bloeiperiode van de Scholastiek valt in de 13e eeuw.

De intentie is de goede samenleving uit een Christelijk gezichtspunt. Het onderzoek is gericht op het vinden van de regels voor die samenleving. Een tweede stroming ontstaat in de 15e eeuw, die

van het Mercantilisme. De intentie is hier de macht van de vorst. Beide komen in zoverre overeen, dat het accent valt op het vinden van regels, organisatievormen, passend bij een finaal doel, waarbij de taak van het hoofd van de organisatie het vinden en handhaven van die regels is.

De tweede periode is die van de Verlichting in de 18e eeuw. Een andere optiek doet haar intrede. Wel is de intentie de goede samenleving, maar die zou af te leiden zijn uit de kennis van de wetten die de processen in die samenleving bepalen. Voor deze wetten is de nieuwe natuurwetenschap in het voetspoor van Newton het grote voorbeeld. Wet betekent hier natuurlijke wetmatigheid. Daarmede doet het model zijn intrede. De economische wetenschap splitst zich van de maatschappijwetenschap van de Verlichting langzaam af (Propaedeuse 1983-1984).

Terwijl de Scholastiek in West-Europa een eenheid vormt, geldt dat voor de Verlichting slechts zeer ten dele. De Schotse, Engelse en Franse varianten vertonen veel overeenstemming. Hieruit ontstaat de klassieke economie en het socialisme. De Duitse ontwikkeling volgt een andere lijn, met als gevolg dat de economie-beoefening in Duitsland in de 19e eeuw andere accenten krijgt: de zogenaamde Historische School. Deze school ziet als de enige goede weg om iets van de economie te begrijpen de historisch-genetische benadering, in tegenstelling tot de abstrakt-modelmatige van de klassieke school. De historische aanpak is typisch voor de Duitse Aufklärung. In Duitsland is deze methode in de 18e eeuw te vinden in de theologie, de politiek en het recht. Ook in de Duitse sociologie en pedagogie speelt de historische methode een prominente rol.

In de ontwikkeling van de economie is de periode tussen 1860 en 1900 van groot belang. Eerst dan ontstaat de moderne economie. Keynes ziet Marshall (1842-1924) als eerste typische moderne econoom. Drie grote stromingen typeren de vernieuwing, de scholen van Oostenrijk, Lausanne en Cambridge (G.B.). Naast een zeer belangrijke overeenkomst, het marginalisme, vertonen zij verschillen, waarover later. Na 1930 gaat de school van Lausanne overheersen, parallel met de opkomst van de econometrie en de moderne macro-economie. Uiteraard zijn er altijd critici. Als critici van de sterk positivistische economie-beoefening van dit moment, kunnen o.a. worden genoemd

de institutionele stroming, neo-Oostenrijk en de neo-Marxistische of Nieuw Linkse Stroming. Zie Landreth, blz. 319 e.v.

Hoofdstuk II De periode tussen 1200 en 1750

Par. 1 Iets over de Scholastiek

De betekenis van de Scholastiek wordt onderschat. De Scholastiek heeft een grote invloed gehad op Quesnay bij de formatie van de nieuwe maatschappijwetenschap in de 18e eeuw en de economische teneur die Quesnay daaraan gaf. Aan het einde van de 19e eeuw herleeft het Thomisme. Het heeft grote invloed op het denken in Rooms-katholieke kring over de organisatie van de samenleving in contrast tot het denken erover van liberalen en socialisten. In Nederland zijn de sporen ervan bij de Rooms-katholieke politici en economen te vinden. Invloeden zijn in de huidige maatschappelijke organisatie van ons land terug te vinden. De Aristotelelische inslag, waarover zo dadelijk, heeft grote invloed uitgeoefend zowel op Marx als op de Oostenrijkse school. Sommige elementen keren momenteel in het denken terug. Hier geldt punt 2 van Cesarano. Zie Notitie A bij deze syllabus

De Scholasten waren hoogleraren aan de jonge universiteiten en geestelijken in de katholieke kerk (zie Propaedeuse 1983-1984, II, Par. 2). Zij waren theologen vooral, maar daarnaast ook onderzoekers van de samenleving en haar werking. Wat hen voor ogen stond was een alomvattende theorie van de werking van de samenleving in details, intentioneel (zie Ryan, I, Par. 1, C), gericht op een doel, het Christelijk ideaal. Het onderzoek is normatief, gericht op het vinden van de regels voor het passende gedrag van de mensen, gezien hun eeuwig heil. Verklaren is het vinden van de essentie, het wezen der dingen, de (veronderstelde) realiteit achter de verschijnselen, een verborgen, maar niettemin kenbare realiteit. Wat betreft de samenleving zou die door onderzoek en waarneming te vinden zijn. De schepping is harmonisch, daarom moet het onderzoek uitlopen op het vinden van die harmonie in die schepping, op het systeem dat zich manifesteert in de baaierd van de verschijnselen. Het gaat om de causa finalis (Par. 3), het eeuwig heil en de orde in de dingen die daartoe leidt. Voor het vinden ervan komt het werk van Aristoteles dat na 1050 langzamerhand via Arabieren en Joden ter beschikking komt, als geroepen. Naast Aristoteles verschijnt in West-Europa een groot aantal geschriften van Joden en

Arabieren, commentaren op Aristoteles en geschriften van neo-Platonisten.

De grote stimulator voor de studie van Aristoteles is de Duitse Dominicaner pater *Albertus Magnus* (± 1205-1280) geweest. Hij is als "groot" aangeduid vanwege zijn fabelachtige kennis van o.a. het werk van Aristoteles. De synthetikus is *Thomas van Aquino* (1224-1275), een Italiaan, Dominicaner pater, leerling van Albertus, hoogleraar o.a. in Parijs. Thomas "... accepted human reason as an adequate and self-sufficient instrument for attaining truth within the realm of man's natural experience ..." (D. Knowles, *Medieval thought*, London 1962, blz. 257).

Anders gezegd, kennis buiten de pure theologie is geen zaak van openbaring maar van onderzoek van verschijnselen. Alle menselijke activiteit, dus ook kopen en verkopen, heeft in Thomas' visie haar eigen realiteit en waarde, maar blijft ondergeschikt aan 's mensen bovennatuurlijke roeping. Daarom is er ruimte voor Aristotelisch empirisme, maar dat wordt ingepast in een bij Aristoteles grotendeels ontbrekende theologische visie. *= Scholastiek*

De lezer bedenke, dat de Scholasten uit de 13e en 14e eeuw, veelal Dominicaners en Franciscaners, met hun benen op de grond stonden. Deze paters leefden niet teruggetrokken in kloosters, maar waren actief als predikers en leraren. Zij waren zich uiterst bewust van de beperktheid van de mens, de noodzaak van regels en de verplichting rekening te houden met het menselijk tekort.

Een gedachte van een Verlichtingsfilosoof als Condorcet als zou de "perfectabilité de l'homme" mogelijk zijn, was hen vreemd.

Eigendom bv. had niets met een goddelijk recht te maken, maar was een handig menselijk bedenkfel, omdat mensen in de regel beter op hun eigen goederen plegen te passen dan op die van anderen. Dat aan een eigendomsrecht beperkingen moeten worden gesteld, is zonder meer duidelijk, gezien het finale doel van het menselijk bedrijf.

Opgemerkt zij, dat in katholieke landen, bv. Oostenrijk, op de gymnasia dan ook Aristoteles in het Grieks gelezen werd. De grote economen van de Oostenrijkse school, *Menger*, *Böhm-Bawerk* en *Wieser*, hadden Aristoteles in hun bagage, *Menger* was min of meer specialist. Het is daarom zaak eerst enige aandacht aan Aristoteles te besteden.

Par. 2 Aristoteles, ± 350 v. Chr.

In zijn boek de Politikoon, begint Aristoteles met de oikos. Het gaat om de regels voor het beheer daarvan, de centrale taak van de familievader, die de lakens uitdeelt. Levensonderhoud is nodig. De ware vormen van produktie zijn de landbouw, de jacht en de oorlog (slaven). Arbeid staat laag genoteerd, iets voor slaven en buitenlanders.

Overschotten van produkten van de oikos worden geruild, dat is nuttig voor beide partijen. Hier begint de ruiltheorie, waarbij kosten geen rol spelen. Menger volgt dit patroon in de Grundsätze van 1871. Ruil gaat met geld dat de ruil splitst in twee halve transakties. Marx formuleert later: Waar \longrightarrow geld \longrightarrow waar. De doelloorzaak van het geld, de causa finalis (zie Par. 3), is ruilmiddel te zijn en niets anders. Handel bevordert de ruil, maar nu dreigt winstmakerij, chrematistikè en dat is misbruik. Geld is een ruilmiddel en daarmee een verbruiksgoed. Geld is zoiets als brood of zout, dat in geval van een lening aan een ander wordt gegeven en dat hij opeet en niet zoiets als vee of een stuk grond dat jongen of produkt geeft en zich vermeerdert. Daarom kan in deze visie een geldlening geen prijs doen, dat ligt in de doelloorzaak besloten. Dit punt doet nog steeds opgeld.

De stadstaat, polis, is niets anders dan een oikos op grote schaal. Eerst daar is aan de kondities voldaan waarbij de mens, die een politiek wezen is, tot volle ontplooiing kan komen, het doel van het menszijn. In de polis bestaat ongelijkheid in status: bestuurders en krijgslieden staan in de hiërarchie hoger dan kooplieden, laat staan boeren. Bij de status, de staat van eer en aanzien, (aan de top is weinig plaats), behoort een passend inkomen. Er is een rechtvaardige verdeling, die prealabel gegeven is, gezien het doel van de polis. De winstmakerij tast die verdeling aan. Die prijzen zijn goed, rechtvaardig, die bij de verdeling passen: de essentie van de goede prijs is de in de rechtvaardige verdeling passende ruilvoet. In de ruil bestaat dan gelijkheid, door de ruil worden de ruilende partijen er niet beter van en niet slechter, zij blijven in de hiërarchie "op hun plaats".

Par. 3 Oorzakenleer

Om een verschijnsel te begrijpen, aldus Aristoteles, moet men de oorzaak ervan kennen. Er zijn vier soorten oorzaken. Ik rangschik in een tabel.

Tabel 1: Oorzaken in soorten

Naam	Voorbeeld Aristoteles	Toelichting	Middeleeuwse naam	Voorbeeld Marx
1. Materiële oorzaak	marmers	amorfe stof	causa materialis	materiële produk- tiekrachten in het kapitalisme
2. Werk- oorzaak	hakken	wetmatig- heid	causa efficiens	revolutie
3. Vorm- oorzaak	beeld	konkrete vorm organisatie- vorm	causa formalis	socialistische samenleving
4. Doel- oorzaak	wat het beeld voor- stelt, ge- dachten, gevoelens, die het wekt	motief, reden	causa finalis	bevrijding van de mens, opheffing van de vervreem- ding

Een voorbeeld uit Nederlands katholieke kring, 1930:

- Ad. 1. bestaansbronnen van de samenleving;
- Ad. 2. handelen van de mensen, de hoofd-werkoorzaak; de dingen waarmede-
gewerkt wordt zijn bij-oorzaken, bv. de prijs en het markt-
verkeer;
- Ad. 3. de organisatie van de samenleving, zowel politiek als in
bedrijven, gezinnen, kerken, verenigingen;
- Ad. 4. de harmonische orde van gelovigen met een rechtvaardige ink-
mensverdeling en een passend gedrag in allerlei omstandigheden,
het goede, het gewenste.

De huidige economische wetenschap legt bijna uitsluitend nadruk op werkoorzaken. Dat hangt samen met de wetenschapsopvatting die het accent geheel legt op ketens van oorzaken en gevolgen. Ernstige kritiek hierop dateert in ons vak al uit de jaren '30. Dan schrijft Gunnar Myrdal een betoog waarbij hij wijst op finale oorzaken, op een teleologische aanpak (teleos = doel of oogmerk in het Grieks) in zijn artikel "Das Zweck-Mittel Denken in der National Okonomie". Het heeft zin finale oorzaken in de beschouwing te betrekken. Finale oorzaken representeren Waarden, rechtvaardigheid, vrede, gezondheid, ontplooiing van de mens, wederzijds respect ongeacht geloof, ras, geboorte. Realiseer het probleem: dergelijke Waarden zijn niet zo maar te definiëren. Het is niet mogelijk geluk of rechtvaardigheid of gezondheid eenduidig te specificeren. Wat wel mogelijk is, is aan te geven wat dat alles niet is. Waarden zijn als het ware alleen negatief te benaderen. Wij kunnen voorbeelden geven van gevallen van ongeluk, onrechtvaardigheid, ziekte. Het zijn dergelijke Waarden waarop het onderzoek van de sociale wetenschappen in laatste instantie is gericht (zie I, Par. 1 onder C).

Het gevolg van dit alles is, dat waarde een dubbelzinnig begrip is. Het kan betekenen een finale waarde, een doelloorzaak, die richting geeft aan het handelen. Het kan zijn een gekonstateerde waarde, een prijs. Waarom het gaat is of die prijzen uit een bepaald aspekt een weerspiegeling zijn van finale waarden.

Bij Aristoteles is de doelloorzaak het goede leven in de polis, de betrokkenheid op de politieke zaak, de gemeenschapszin, de deugd in die betekenis. Die doelloorzaak bepaalt de hiërarchie en de inkomensverdeling en deze laatste de ruilvoeten. De doelloorzaak van het geld is ruilmiddel te zijn en niets anders. De goede ruil past bij de rechtvaardige verdeling: de aanpak is normatief. Bedenk, dat Aristoteles schreef in een periode waarin de polis aftakelde. Hij zocht naar standaarden voor gedrag die in zijn ogen aangewezen waren om dat proces te keren. In mei 1983 nam H. van der Schalie afscheid als voorzitter van de vakcentrale voor Hoger en Middelbaar Personeel. Hij zei, dat het "een misverstand (is) dat alleen betaalde arbeid waarde en maatschappelijke betekenis heeft". Wat nodig zou zijn, is, "dat wij de betekenis van het individu mede gaan afmeten aan zijn gemeenschapszin". (N.R.C., 31-5-1983, blz. 9.) Dat is precies het zelfde.

RR 2016
VPTZ

Gespecificeerde inkomsten Hieronder zijn de inkomsten verder gespecificeerd. De gemiddelden zijn berekend op basis van het aantal organisaties dat daadwerkelijk een bedrag heeft ingevuld.

Tabel 5.1 Inkomsten gespecificeerd naar inkomstenbron en type organisatie in 2016

		PZTh onbetaald N = 20	PZTh betaald N = 56	BO 1-2 bedden N = 4	BO >2 bedden N = 35	BTH N = 37	HCH N = 9	Totaal N = 161
VWS	#	19	55	4	35	35	7	155
	%	75%	88%	65%	59%	52%	40%	60%
	gem	€ 9.449	€ 48.501	€ 53.784	€ 144.415	€ 107.289	€ 103.724	€ 81.277
	tot	€ 179.526	€ 2.667.559	€ 215.136	€ 5.054.538	€ 3.755.112	€ 726.069	€ 12.597.940
Wmo	#	5	4		19	19	5	52
	%	8%	1%		3%	3%	6%	3%
	gem	€ 3.633	€ 9.654		€ 12.935	€ 11.580	€ 21.782	€ 12.144
	tot	€ 18.165	€ 38.614		€ 245.771	€ 220.011	€ 108.912	€ 631.473
Andere bronnen	#	17	34	4	32	35	8	130
	%	17%	10%	24%	23%	27%	26%	23%
	gem	€ 2.390	€ 9.223	€ 19.663	€ 61.148	€ 54.582	€ 58.268	€ 36.662
	tot	€ 40.638	€ 313.572	€ 78.651	€ 1.956.729	€ 1.910.377	€ 466.146	€ 4.766.113
Cliënten	#		2	4	31	32	7	76
	%		0%	12%	15%	18%	28%	15%
	gem		€ 920	€ 9.677	€ 41.069	€ 40.283	€ 71.732	€ 40.854
	tot		€ 1.840	€ 38.709	€ 1.273.144	€ 1.289.060	€ 502.126	€ 3.104.879
Logeés	#				6	8	1	15
	%				0%	0%	0%	0%
	gem				€ 958	€ 2.138	€ 10	€ 1.524
	tot				€ 5.745	€ 17.104	€ 10	€ 22.859
Totale inkomsten	gem	€ 11.916	€ 54.938	€ 83.124	€ 243.884	€ 194.369	€ 225.408	€ 132.851
	tot	€ 238.329	€ 3.021.585	€ 332.496	€ 8.535.927	€ 7.191.664	€ 1.803.263	€ 21.123.264

5.5 Eigen bijdrage gasten en logees

Hospices vragen in veel gevallen een eigen bijdrage van de gast die de kosten moeten dekken van bijvoorbeeld voeding, bewassing, gas en elektra. Ook naasten die blijven overnachten, kan gevraagd worden om een bijdrage.

Eigen bijdrage is gebruikelijk Bij 95% van de hospices dragen de gasten bij in de kosten. Gemiddeld is deze bijdrage € 31,00 per persoon per dag. Bij 54% van de hospices wordt de naasten gevraagd om een bijdrage te leveren als men blijft logeren. Dit kost gemiddeld € 16,00. Het aantal PZTh's en BO's dat een bijdrage per inzet thuis of per intake thuis vraagt stijgt licht. In sommige gevallen wordt deze eigen bijdrage alleen gevraagd als dit vergoed wordt door de ziektekostenverzekering van de cliënt.

Tabel 5.8 Eigen bijdrage cliënten per type organisatie

		PZTh N = 76	BO N = 39	BTH N = 37	HCH N = 9	Totaal N = 161
Per inzet thuis	%	1%	15%			4%
	N	1	6			7
	gem	€ 25	€ 34			€ 33
	max	€ 25	€ 115			€ 115
Per intake	%	3%	3%			2%
	N	2	1			3
	gem	€ 25	€ 50			€ 33
	max	€ 25	€ 50			€ 50
Per dag hospice	%		95%	97%	100%	51%
	N		37	36	9	82
	gem		€ 27	€ 35	€ 30	€ 31
	max		€ 43	€ 68	€ 40	€ 68

Tabel 5.9 Inkomsten uit eigen bijdrage cliënten per type organisatie

		PZTh N = 2	BO N = 35	BTH N = 32	HCH N = 7	Totaal N = 76
Totale inkomsten eigen bijdrage gasten	gem	€ 920	€ 37.482	€ 40.283	€ 71.732	€ 40.854
	max	€ 1.565	€ 110.000	€ 114.940	€ 96.500	€ 114.940
	tot	€ 1.840	€ 1.311.853	€ 1.289.060	€ 502.126	€ 3.104.879

Tabel 5.10 Eigen bijdrage logees per dag per type organisatie

		PZTh	BO N = 39	BTH N = 37	HCH N = 9	Totaal N = 85
Ja	%		44%	70%	33%	54%
	n		17	26	3	46
	gem		€ 14	€ 18	€ 13	€ 16
	max		€ 22	€ 40	€ 15	€ 40

Tabel 5.11 Inkomsten uit eigen bijdrage logees

		PZTh	BO N = 6	BTH N = 8	HCH N = 1	Totaal N = 15
Totale inkomsten eigen bijdrage logees	gem		€ 958	€ 2.138	€ 10	€ 1.524
	max		€ 2.917	€ 9.000	€ 10	€ 9.000
	tot		€ 5.745	€ 17.104	€ 10	€ 22.859

